

A Székelyföldről a Fából faragott királyfiig ^[1]

Népművelés és operakultúra a második világháború után

„Tatabányai kulturbizottságunk a munkásság kulturális életének emelése érdekében elhatározta, hogy minden hónapban legalább két ízben művészi programmal fejleszti a munkavállalók kulturális izlését. Az első ilyen alkalom folyó hó 25-én és 26-án lesz, amely napokon a Székesfővárosi Zenekar és a Magyar Állami Operaház művészei egy hangversenyt és a „Sevillai Borbélyt” adják elő Fricsay Ferenc karmester vezényletével.”

Bevezetés

A második világháború végén, 1944 karácsonyától az Operaház nem tartott előadásokat. Pincerendszerét óvóhelyként használták, és a személyzet tagjain kívül is sokan húzódtak meg itt az ostrom idején; közülük a legprominensebb személyiségek talán Kodály Zoltán és felesége voltak.

Az ostromot az épület szerencsére viszonylag kevés sérüléssel vészelte át, a nézőtér pedig majdnem teljes egészében épségben maradt. Így a szovjet csapatok bevonulását követően - a kezdeti nehézségek után - az Operaház a budapesti színházak közül az elsők között kezdte meg működését.

A művészi munka a háború utáni első igazgatóság, az úgynevezett „direktórium” irányítása alatt indult meg. Ennek Komáromy Pál, Székely Mihály és Nádasdy Kálmán voltak a tagjai. Őket 1945. február 1-jén nevezte ki a Nemzeti Tanács az Operaház élére, de természetesen nem elhanyagolható tényező az sem, hogy a testületet a szovjet városparancsnokság is elfogadta. 1945 áprilisának végén azonban különféle belső ellentétek miatt a direktórium lemondott, és innentől kezdve Komáromy Pál egyedül igazgatta tovább az intézményt.

1946 augusztusának elején Pátzay Pál a művészeti tanács tagjaként értekezletet hívott össze a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztériumban, amelyen Ferencsik János, Major Tamás, Jemnitz Sándor és Tóth Aladár vettek részt. Ezen az értekezleten jelentette be Pátzay, hogy Tóth Aladárt nevezi ki az Operaház élére. Tóth Aladár 1946 szeptemberében foglalta el az Operaház igazgatói székét.

A háború után meghirdetett kultúrpolitika szellemében jószerivel azonnal megkezdődött az Operaház új „tömegbázisának” kiépítése is, aminek jegyében már 1945-ben megszületett az „új közönség” fogalma, amely elsősorban a két munkáspárt kulturális propagandájában kapott teret; a Szociáldemokrata Párt például az 1930-as évek második felében megrendezett munkáselőadások hagyományát kívánta folytatni.

Tóth Aladár igazgatásának kezdetétől fogva egyik legfontosabb feladatának tekintette ennek az úgynevezett „új közönségnek” a meghódítását. Úgy vélekedett - és hitvallása, nyilván nem véletlenül, tökéletesen egybecsengett az aktuális kultúrpolitikával -, hogy az opera műfaja korábban csupán a „kiváltságos kevesek” kultúrájának számított. Éppen ezért minél szélesebb társadalmi alapokra akarta helyezni a - döntően „munkás” és „ifjúsági” - előadásokat, hogy ezek révén teremtesse meg az „új közönséget”. Vagyis a második világháború után a közönség (a társadalom) minél szélesebb rétegeit kívánták bevonni az úgynevezett magaskultúra fogyasztásába. Az „új közönség” összetétele ennek jegyében elég vegyes volt, de mivel szervezésében legnagyobb intenzitással a munkáspártok vettek részt, mint munkás-közönség vonult be a köztudatba.

A közönség mozgósításának fontos és hatékony eszköze volt a jegyárak leszállítása, de még inkább az úgynevezett akció előadás. Ez olyan, speciális közönségcsoportnak rendezett előadás volt, amelynek belépőit nem piaci úton „értékesítették”, hanem például valamelyik párt a szakszervezet közreműködésével adta el a jegyeket. Természetesen az akció rendszer bevezetése is „kultúrpolitikai okokból” vált szükségessé. Az olcsó jegyár önmagában ugyanis nem volt elég az „új közönség” mozgósításához. A kultúrpolitika ugyanakkor mindent megtett azért, hogy az új közönségréteg korábbi kulturális hátrányait leküzdje. Természetesen nincsenek konkrét adatok arról, hogy például a munkásság mennyire igényelte a találkozást az opera műfajával. Az azonban már számokkal is igazolható, hogy az Operaház látogatottsága a háború után fokozatosan növekedett. Úgy tűnik, hogy ezen a téren is, mint minden más területen, az volt a cél, hogy viszonylag rövid idő alatt felépítsenek egy új szociális és kulturális struktúrát. Ez az elképzelés azonban a legkevésbé sem vette figyelembe a tömegek tényleges kulturális igényeit, izlését.

Az eredeti elképzelés (a nép „fölemelése” a magas műveltség műfajaihoz, így az opera műfajához is) főként a korabeli társadalmi-gazdasági helyzetből adódott. Az 1945 utáni politikai változások megszüntették a tömeges kultúrafogyasztás előtt álló akadályokat (részben az anyagiakat is) és megnyitották az utat a modern tömegkultúra előtt. Ennek egyik tényezője volt az operaházi nézőszám-emelkedés - az igazsághoz az is hozzá tartozik, hogy erre a magyar operakultúrának akkoriban szüksége is volt.

Ha azt a kérdést vizsgáljuk, hogy a magas „népkultúra” kialakítására törekvő kulturális stratégiában miért kapott az Operaház ilyen fontos szerepet, többféle következtetésre is juthatunk. Az egyik az, hogy Magyarországon a kultúrpolitika is a szovjet mintát követte, és az orosz-szovjet kultúrában fontos helye volt a 19. századi romantikus operakultúrának. Emellett presztízs-okok is magyarázták az opera (és az Operaház) előtérbe állítását. Az új káderréteg számára az opera, az „Operába járás” azt szimbolizálhatta, azt támasztotta alá, hogy elfoglalta a régi középosztály helyét, az új közönségréteg szemében pedig talán a társadalom demokratizálódásának a bizonyítéka volt.

Az Operába járó egyre nagyobb létszámú és társadalmilag is változatos összetételű közönség jelenléte feltétlenül sikert jelentett a korszak kultúrpolitikája számára. Ezt az időszakot sokan a magyar operajátszás hőskorszakának is tekintik, annak ellenére, hogy nem teljesedett be a kultúrpolitikának az az elvárása, hogy a magaskultúra kiváltsa a „selejtésnek” tartott műfajokat. A társadalom kulturális fogyasztásának differenciálódása megmaradt, és újratemelődt, vagyis a szó szoros értelmében nem alakult ki néppopera.

Az alábbiakban közölt dokumentumok segítségével a fentebb vázolt folyamatokat egy-egy konkrét példán keresztül szeretném megvilágítani. A Magyar Általános Köszönbánya Részvénytársulat „állami kezelés alatt” pl. azért fordult az Operaházhoz, hogy a Sevillai borbély előadásához kelleket, ill. egy kelleket bocsásson rendelkezésre ahhoz az előadáshoz, amelyet a Székesfővárosi Zenekar és a Magyar Állami Operaház művészei adtak az említett cég dolgozóinak. Az opera ugyanúgy, mint az operett szabadtéri előadásokon, filmen, rádióban, és hangversenyeken is nagyon népszerű volt ebben az időszakban. Az operaműfaj populáris darabjai akár díszlet nélkül előadva is kelendők voltak. Így született meg a „hakni”. Az énekesek az operaházon kívül, népszerű darabokkal léptek fel, különféle koncertek formájában megrendezett előadásokon. A vidéki haknikon a közönség összetételében magas volt a fizikai foglalkozásúak aránya. A tatabányaiak a segítséget meg is kapták, amit a köszönőlevél tanúsít: ebből az is kiderül, hogy a dolgozók „új, nemes irányokat” tapasztalhattak meg.

A második példa egy látszólag hasonló, valójában azonban egészen más jellegű „szerepvállalását” villantja fel a háború utáni Operaháznak. A második világháború után ugyanúgy, mint a többi szocialista országban, Magyarországon is fontosá vált a női egyenjogúság kérdése és társadalmi feltételeinek megteremtése, nem véletlen, hogy erre az időszakra tehető a nők munkavállalásának elterjedése is. A kommunista párthoz ezer szállal kötődő, hangoztatott céljai mellett politikai küldetéssel is rendelkező Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) sok más mellett egyik fontos feladatának tekintette a kultúra terjesztését a dolgozó nők körében. Az MNDSZ helyét meglehetősen pontosan jelöli ki, hogy főtájként nem más, mint Rajk László felesége, Földi Júlia (később egyébként Tildy Zoltánné helyett az MNDSZ elnöke) köszönte meg levélben az Operaház vezetésének, hogy az MNDSZ kongresszusához kötődően egy operaházi díszelőadásra is sor került, ami nem meglepő, hiszen Komáromy Pál a kérését - támogatól - maga terjesztette fel az illetékes tárcavezetőnek, Kerestury Dezsőnek.

Források

Magyar Állami Operaház Igazgatója,
Budapest V.
Opera

Tatabányai kultúrbizottságunk a munkásság kulturális életének emelése érdekében elhatározta, hogy minden hónapban legalább két ízben művészi programmal fejleszti a munkavállalók kulturális izlését. Az első ilyen alkalom folyó hó 25-én és 26-án lesz, amely napokon a Székesfővárosi Zenekar és a Magyar Állami Operaház művészei egy hangversenyt és a „Sevillai Borbélyt” adják elő Fricssy Ferenc karmester vezényletével. Tisztelettel kérjük t. Címet, hogy a „Sevillai Borbély” előadásához szükséges kelléket és egyben egy kellékest rendelkezésünkre bocsátani szíveskedjék, aki f. hó 25-én indulna Tatabányára. Leutazásról, elszállásolásról és ellátásról tatabányai kultúrbizottságunk gondoskodik.

Köszönettel vesszük segítségét és kérjük t. Címet, hogy a jövőben is járjon közre a magyar dolgozók kulturális igényeinek kielégítéséhez.

Jó szerencsét!
Magyar Általános Köszénbánya Részvénytársulat állami kezelés alatt
(olvashatatlan aláírás)

MOL XXVI-I-3. Magyar Állami Operaház iratai. 1. d., d. n

2.

1946. május 31.

Tatabányai dolgozóinknak új, nemes irányokat mutattak azok az előadások, amelyeket művészeink - komoly áldozatokat hozva - tartottak dolgozóink előtt. Köszönjük a t. Igazgatóság nagy segítségét, amellyel hozzájárult az előadás sikeréhez és egyben kérjük, hogy szíves támogatásával a jövőben is mellettünk álljon, hogy a megkezdett munkát ugyanilyen eredményekkel folytathassuk.

Jó szerencsét!
Magyar Általános Köszénbánya Részvénytársulat állami kezelés alatt
(olvashatatlan aláírás)

MOL XXVI-I-3. Magyar Állami Operaház iratai. 1. d.

3.

Dr. Keresztury Dezső úrnak,
Vallás-és Közoktatásügyi miniszter
Budapest

Miniszter Úr!

A Magyar Nők Demokratikus Szövetsége Tildy Zoltánné köztársasági elnök feleségének elnökletével f. hó 6-án országos kongresszust tart külföldi delegációk részvételével. Ebből az alkalomból azzal a kéréssel fordultak hozzám, hogy a kongresszuson résztvevők számára az Operaházban f. évi április hó 6-án egy operaelőadást rendezzünk. Az előadáson Bartók Béla: Fából faragott királyfi és a Csodálatos mandarin, s Kodály Zoltán: Székelyfő c. művei kerülnének színre. Az előadás engedélyezését a Demokratikus Nők vezetősége a kulturális célra való tekintettel díjmentesen kéri azzal azonban, hogy a dologi kiadásokhoz az új Operabarátok Egyesülete 200 000 000 Pengővel járul hozzá.

Az országos jelentőségű kongresszus kulturális céljaira való tekintettel a magam részéről az előadás díjmentes engedélyezését javaslom. Ehhez miniszter úr hozzájárulását kérem.

Fogadja Miniszter Úr ez alkalommal is megkülönböztetett tiszteletem egyidejű kifejezését.

Budapest, 1946. április 2.

Komáromy Pál

MOL XXVI-I-3. Magyar Állami Operaház iratai. 1. d.

4.

1946. április 12.

Igazgató Úr!

A Magyar Nők Demokratikus Szövetségének vezetősége első Országos Találkozója befejezése után őszinte köszönetünket fejezzük ki azért a megértő támogatásért, hogy Igazgató úr az Operaház előadásával kongresszusunk ünnepi fényét emelni szíves volt. Az Operaház előadása kitörölhetetlen nyomokat hagyott az ország minden részéből összegyűlt asszonyokban. Igazgató úr megértő támogatására mindenkor hálásan fogunk emlékezni.

Budapest, 1946. április 12.

Teljes tisztelettel: Rajk Lászlóné
főtitkár

MOL XXVI-I-3. Magyar Állami Operaház iratai. 1. d.

Címkék:

[ostrom](#) ^[2]

[opera](#) ^[3]

[kultúra](#) ^[4]

Kiadás: 7. évfolyam (2007) 4. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/hetkoznapok/a_szekelyfonotol_a_fabol_faragott_kiralyfiig.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/hetkoznapok/a_szekelyfonotol_a_fabol_faragott_kiralyfiig.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ostrom>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/opera>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kultura>